
Olivera ĐURĐIĆ*

MOJE SEĆANJE JEDINI JE SPOMENIK MOJIMA

Olivera Đurđić, rođena Gutman, potiče iz poznate partizanske jevrejske porodice iz Užica, grada u zapadnoj Srbiji. Njena majka Frida, lekar, i sestra Vita poginule su u partizanima. Otac Iro, takođe lekar, stradao je na povratku iz logora nemačkih ratnih zarobljenika. Olivera je, vrlo mlada, jedina ostala živa od cele porodice.

Roditelji Olivera Đurđić, Jevreji iz Poljske, došli su sa studija u Beču da službuju u Čajetini. Tu su ih primili kao najrođenije i sa poštovanjem. U ovom mestu dobili su decu, u njemu su ih podizali i vaspitavali. Gotovo idiličan život među Srbima prekinut je početkom rata. Nadiranje fašizma raznelo je ovu mirnu porodicu na razne strane i učinilo da gotovo nestane: otac je završio u Nemačkoj, majka u Bosni, jedna kćerka stradala je kao partizanski borac...

Po završetku rata Olivera se udala za Dušana Đurđića, sa kojim ima kćer Zoricu, lekara, profesora na Medicinskom fakultetu u Beogradu, i sina Veljka, advokata. Ima i unuke Vitu i Gorana.

Radila je u pravosuđu, a potom u Ministarstvu inostranih poslova. Kasnije je, do penzionisanja, radila u Ministarstvu unutrašnjih poslova.

* Olivera Đurđić je umrla u martu 2007. tokom pripreme njenog svedočenja za štampu.

Nosilac je Partizanske spomenice 1941. i dobitnik više odlikovanja i priznanja.

Evo me, u svojoj osamdesetoj godini života, okružena svojom decom i unucima... Pa šta bih više i mogla da poželim?

A godine donose svoje. Hteli mi to ili ne, sećanja se nameću sama od sebe. Sećanja na prošlost, na detinjstvo – onoliko koliko ga je uopšte bilo – na izvore.

I onda se i nevoljno pojavi osećaj nepravde. Opšteljudske nepravde dvadesetog veka koja je najžešće pogodila one koji su rođeni kao Jevreji.

Za mene, u mom mikrokosmosu, to je nepravda koja je pogodila moju porodicu. Stabilnu, čestitu, takoreći tek zametnutu. Od nas četvoro, od svega što smo sanjali, hteli, želeli, verovali, ostala sam samo ja...

A sam početak ovde, u toj lepoj zemlji koja se zvala Jugoslavija, bio je u znaku entuzijazma, humanosti i ljudske solidarnosti.

Evo kako je počelo:

U nekadašnjoj Austrougarskoj, u mestu koje se zove Podhajce, 1888. godine rođen je moj otac Iro, a 1893. godine moja majka Frida. Kuća do kuće. Ali, otac iz veoma siromašne, a mati iz vrlo bogate, aristokratske porodice.

Po završenoj gimnaziji (otac u Tarnopolju, majka delom u Beču), oboje su studirali i diplomirali medicinu u Beču. Sa jednom bitnom razlikom: otac je studirao radeći kao nosač, a mati živeći na visokoj nozi, u sopstvenom stanu u Beču.

Međutim, ljubav rođena još u školi, trajala je.

Po završetku studija – to je vreme Prvog svetskog rata – mama je radila kao klinički lekar u Beču, a tata je bio mobilisan i, kao lekar-oficir austrijske vojske, dospeo na Zlatibor.

Koristeći poziciju lekara, na Zlatiboru je ne samo lečio ljude, već mnoge od njih i spasao mobilizacije i zarobljavanja, tako da ga je narod zlatiborskog kraja proglasio svojim dobrotvorom. Na kraju im je obećao da će se, po završetku rata, vratiti tu, a oni su se, stotinama svojih potpisa, obratili Jugoslovenskoj vladi da mu odobri državljanstvo.

Kad je rat završen, sa vojskom se povukao, stigao u Beč i tamo dobio obaveštenje da mu je odobreno državljanstvo.

Septembra 1921. godine Iro i Frida su se venčali u Beču, zbog čega se bogata porodica odrekla moje mame (do pomirenja je došlo tek

kad im je rođena druga kćerka. Onda su njena majka i baba došle u Užice i donele joj njen miraz: nakit, bundu, srebrninu...).

Odmah posle venčanja, oni su se preselili u Čajetinu, koja je tada imala nekoliko kuća. Bili su, naravno, jedina jevrejska porodica u tome kraju.

Ubrzo zatim, krajem 1922. godine preseljavaju se u Užice, gde tata, specijalista za venerične bolesti, radi kao lekar Okružnog ureda za osiguranje radnika, a mama, internista, kao lekar školske poliklinike. Osim toga, i tata i mama su bili angažovani i kao predavači odgovarajućih predmeta u gimnaziji i učiteljskoj školi.

Kad su se doselili u Užice, dolazi i tatina majka, koja je tu ostala do kraja života i sahranjena je na užičkom groblju. Rađaju se deca: 1923. godine Vita, a 1927. godine rodila sam se ja.

Bili smo jedina jevrejska porodica naseljena u Užicu, mada je bilo Jevreja koji su tu povremeno i privremeno boravili: Rašela Hajon Kulišić iz Bjeljine, bila je neko vreme profesor francuskog jezika, Jo-

sip Fenje, veterinar, sa ženom i dve kćerke, Magdom i Ilonkom, ostao je tu do uoči rata. A Martin Špicer, zubotehničar iz Sombora, došao je, oženio se Užičankom i tu ostao. S njima smo bili u vrlo bliskim odnosima.

U kući se govorilo nemačkim jezikom, mada smo sestra i ja sa tatom najčešće govorile srpski. Tata i mama su govorili jidiš, ali, iz straha da ne iskvarimo svoj nemački, nama to nisu dozvoljavali. Ni jevrejske, ni bilo koje druge praznike nismo slavili.

Kako je pravoslavna veronauka bila obavezan predmet u školi, sestra i ja smo učile tu veronauku, za šta je otac dao pismeno odobrenje.

Porodica GUTMAN u Užicu tridesetih godina dvadesetog veka

U Užicu uopšte nije bilo nikakvih jevrejskih obeležja, tako da smo mi bile vaspitavane u duhu sredine u kojoj smo odrastale. O tome možda najbolje govori svedočenje Blaža Savičevića, profesora Užičke gimnazije, uhapšenog zajedno sa Vitom Gutman juna 1941. godine. Na pitanje islednika šta je po narodnosti, Vita odgovara: „Srpkinja“. Iznerviran, islednik podvlači: „Vita Gutman je čisto jevrejsko ime i prezime, te, prema tome, ti si Jevrejka, a ne Srpkinja“. Na to Vita staloženo uzvraća: „Ja srpski govorim, srpski pišem, osećam i mislim. Završila sam srpsku osnovnu školu, i srpsku gimnaziju u Užicu i pripadala horu Srpske pravoslavne crkve. Prema tome, Srpkinja sam i tako pišite, u protivnom neću potpisati zapisnik“.

Ali i odnos ove sredine prema nama bio je toliko prirodan i dobar da smo se mi među tim ljudima zaista osećali kao „svoji na svome“.

Inače, u to vreme tata nije nikuda putovao, dok smo mama, sestra i ja više puta odlazile kod babe, dede i ujaka u Podhajce, Beč i Lavov. Podhajce, kraj Lavova, bio je mali grad, kao i Užice. Pre Drugog svet-skog rata imao je 8 000 stanovnika. Poslednji put smo tamo bile 1935. godine.

I po prirodi posla koji je obavljao, ali i po svom ličnom ponašanju, tata je postao neobično omiljen među svojim pacijentima – radnicima. U svojoj privatnoj ordinaciji, siromašne je pregledavao bez naplate, davao im lekarska uverenja a često im i kupovao lekove, te je ubrzo postao poznat kao „sirotinjski lekar“. Tako je njegova lekarska delatnost počela da dobija i politički smisao. Utoliko pre što je često koristio svoje lekarsko pravo da, uputom na specijalističke preglede, mnogim naprednim ljudima omogući ne samo lečenje već i obavljanje partijskih zadataka u Beogradu.

Razume se da ovakvo njegovo ponašanje nije ostalo nezapaženo. U opštem nadiranju fašizma, koje se manifestovalo na razne načine, u novinama „Užički glas“, u okviru sedmomesečne polemike o Jevrejima, decembra 1935. godine, na najružniji način napadnut je i „čivutski“ bračni par Gutman. Na uporno insistiranje svojih prijatelja Užičana, otac je podneo tužbu protiv autora, inače profesora učiteljske škole. Autor je za klevetu kažnjen uslovno i novčano. Novčana kazna je, na očev zahtev, isplaćena udovici Vidi Penezić i radniku fabrike oružja Radojku Vidiću.

U poznatoj, sve složenijoj političkoj atmosferi tih godina, kuća Gutmana postaje stecište za mnoge napredne ljude i ideje, utoliko pre

što je starija kćer Vita već uveliko i na više načina bila uključena u ilegalnu skojevsku organizaciju.

Posle 27. marta 1941. godine, otac lekar, kao rezervni oficir Jugoslovenske vojske, biva mobilisan i odlazi u Timočku krajinu. Kako je njegova jedinica, povlačeći se prema Bosni, prolazila kroz Užice, on je iskoristio priliku i naložio nam da se spakujemo. Nameravao je da se nas tri prebacimo preko Sarajeva u Italiju, a odatle u Ameriku. Imale smo sva potrebna dokumenta koja nam je još ranije, 1940. godine, obezbedio očev polubrat. Otac je tada tu ponudu iz Njujorka odbio, ne želeći da bude „dezterter iz svoje domovine“. Ali, kako sve oko nas, a naročito za nas postaje sve opasnije, on neopozivo odlučuje da spasi svoju porodicu. Međutim, baš te iste noći Nemci ulaze u Užice i od našeg odlaska nije bilo ništa.

Otac sa jedinicom dolazi do Rogatice, gde čitava jedinica biva zarobljena. Nemci ubrzo oslobađaju sanitetsko osoblje, tako da se on vraća u Užice već u aprilu, za Uskrs.

Od ukupno četrnaest lekara u tadašnjem Užicu (sa 8 000 stanovnika) jedino su tata i mama tečno govorili nemački jezik, ostali su bili manje-više francuski đaci. Otuda je, na sastanku svih lekara sa Nemcima, šef lekara i predložio moga oca (koji se u svim administrativnim aktima izjašnjavao kao Srbin) za upravnika bolnice. Na to je reagovao bolnički hirurg pitanjem: „Zar Čivutin da nam bude upravnik?“ Situacija je bila krajnje neprijatna i šef se, onda, obratio ocu, rekavši da Firer i njegova ideologija ne dozvoljavaju saradnju sa Jevrejima, te da će od danas i on morati tri puta dnevno da se javlja u mesnu komandu.

Posle ovog događaja, opet prema savetima svojih užičkih prijatelja, otac odlazi u logor jugoslovenskih oficira, a sa njima u zarobljeništvo, u

*IRO GUTMAN, lekar, rezervni oficir
Jugoslovenske vojske, uoči rata*

Nemačku. Tamo, u Nemačkoj, sve vreme je imao status oficira zarobljenika. Kao lekar, bio je premeštan iz logora u logor.

U Užicu je zavladała atmosfera rata. Uprkos činjenici da nas građani Užica, bez obzira na politička opredeljenja, uglavnom štite, ipak smo veoma uplašeni. Otac i majka su već ranije skinuli sa kuće table privatne lekarske ordinacije, sa svojim imenima. Čitavo Užice se pripremalo za vreme potpune oskudice, tako da smo i mi u kući imali ogromne zalihe potrepština. Svesni da smo Jevreji, tata (kratko vreme, do odlaska u zarobljeništvo) i mama su prestali da rade. Živelo se od zaliha i gotovine koju su roditelji imali.

Mama, Vita i ja ostajemo u Užicu, gde Vita, uz svesrdnu pomoć profesora gimnazije, uz velike muke i teškoće od strane antisemitski i ljotičevski nastrojenih đaka i pojedinih profesora, ipak uspeva da, kao jedan od osmoro odličnih đaka, položi veliku maturu. Zatvarana, puštana iz zatvora, osporavana, ona nastavlja svoju skojevsku aktivnost.

Junu 1941. godine izbačene smo iz stana u kojem smo živele, sa nešto zavežljaja. Stan je zasednut za potrebe oružanih snaga. Naloženo nam je da idemo u sabirni centar za Jevreje, odakle su oni otpremani u logor.

Spašene smo zahvaljujući molbi prijatelja i garanciji učitelja Dragog Đokovića. Taj čovek, otac petoro dece, svestan rizika u koji ulazi, a uz podršku još nekih građana Užica, uspeo je da nas spasi i smesti u svoju kuću.

Rat je stigao i do nas.

Dakle, tata je u zarobljeništvo, nas tri u Užicu.

Hrabra, opredeljena, agilna Vita sve je aktivnija. Mama preko nje stupa u kontakt i leči ranjene i bolesne partizane novoosnovanog Užičkog odreda. Kad su partizani oslobodili Užice, 24. septembra 1941. godine, mama je dobrovoljno došla na rad u partizansku bolnicu. Tamo je zatekla i negovala teško ranjenog Jožu Baruha, koji je, na žalost, od posledica teškog ranjavanja, umro. Vita je otišla u odred, a ja sam se uključila u kulturno umetničku četu.

Užice je bombardovano oktobra 1941, a novembra se desila eksplozija u fabrici oružja. Nastradalih i ranjenih bilo je na sve strane. Potom sledi naredba o povlačenju iz Užica i mama, sa mnom, preko Zlatibora prati kolonu pokretnih ranjenika na putu za Sandžak.

Tako počinje naša ratna golgota. Zlatibor, Sandžak, Crna Gora, Bosna... Kilometri i kilometri pešačenja po kiši, snegu, ledu. Uglavnom po gudurama i bespućima. Ponekad zajedno, ponekad u slučajnom susretu.

Svako od nas sa neprekidnim pitanjima – gde su i šta li je sa ostalima. A vesti koje stiži nepouzdana su, često i surove: „Vita je streljana... Ne, sa jedinicom je tu i tu.“

Prvi put smo sve tri u ratu bile zajedno februara-marta 1942. godine. Mama i ja smo sa zbegom i bolnicom prelazile Lim, tu se susrele sa Vitom i sve tri nastavile put prema bolnici na Žabljaku. Nedugo potom, majka je prekomandovana za upravnik bolnice u Čajniču, Vita se pridružila svojoj brigadi, bolnica se iz Čajniča povlači u Rudine, a ja odlazim, kao bolničarka, u zlatarski bataljon.

Sledi još jedan moj susret sa Vitom, juna 1942. godine, ali samo u prolazu.

U to vreme majka biva upravnik nekoliko bolnica u okolini Borskog Petrovca. Ona je sada već poštovani partizanski lekar koji, uprkos poodmaklim godinama (tada joj je već pedeset) i poreklu koje se uveliko razlikovalo od svih oko nje, postaje neodvojivi deo sredine kojoj je pristupila. Sve je to uticalo da maja 1943. godine dobije jedno, za to vreme zaista imponantno priznanje: prvim ukazom o činovima u Narodnooslobodilačkoj vojsci, proizvedena je u čin majora.

Učestvovala sam sa svojom jedinicom u IV (Neretva) i V ofanzivi (Sutjeska). Na Neretvi, u Jablanici sam se srela sa mamom. Bile smo u jednoj kući koju je direktno pogodila bomba. Kuća se srušila na nas, ali, srećom, bomba nije eksplodirala. Videla sam, uz Neretvu su ležali mrtvi borci cele Sedme banijske brigade, ubijeni avionskim mitraljiranjem. I ja sam s jedinicom prešla Neretvu i učestvovala u borbi s četnicima, koji su nas, zajedno sa Nemcima, držali u obruču.

U želji da se oduprem prirodnoj težnji da o svojoj porodici govorim i slušam sve najlepše, moram naglasiti da ovo što saopštavam predstavlja samo mali deo svedočenja velikog broja ljudi koja su zapisana u dokumentu: „Užički zbornik“, izdatom 1979. godine u Užicu. Najvećim delom sam se oslonila na sadržaj tog dokumenta, a najmanje na sopstvena sećanja koja uvek nose opasnost od prepuštanja emocijama.

U svojim sećanjima, mnogi koje je mama lečila ističu njenu profesionalnost, a posebno jedan ljudski pristup i odnos koji je u neuslovima partizanskog lečilišta ponekad značio više od medicinske terapije. U prilikama kada su među bolesnicima i ranjenima bile i njene sopstvene kćeri, ona se ponašala jednako prema svima. Prema sebi je bila najstroža i zbog toga je, očito, stekla veliko poštovanje.

Sada, u godinama u kojima sam, ne mogu a da ne pomenem jedan detalj: lečeći partizanku Kosovku Tus – ovo su Kosovkina sećanja –

prilično se vezala za tu devojkicu. Slučaj je hteo da tu nađemo Vita i ja. Upoznala nas je i jednu ampulu glikoze podelila na nas tri, rekavši: „Deco, ukoliko ostanete žive posle ovog rata, smatrajte se sestrama!“ Ne mogu a da se ne pitam kako li je majci kada svojoj deci opravdano kaže „ukoliko ostanete žive“?

VITA, starija OLIVERINA sestra, poginula je 1943. na Sutjesci

Juna 1943. godine usledio je još jedan kratak moj i Vitin susret sa mamom. Razbolela sam se u maju od pegavca i opet bila u maminoj bolnici. To je bilo vreme najžešće Pete ofanzive. Od iste bombe bile smo ranjene i majka (u glavu) i ja (u pluća). Tokom proboja preko reke Sutjeske, u prolazu smo videli Vitu. Sutjesku sam prešla sa grupom Save Kovačevića. Sledeće noći smo nastavili da se probijamo kroz nemački obruč. Bila sam u koloni sa desetak partizana ispred mene, kada se kolonom proneo glas – „Pogibe Sava“. Pošla sam da priđem bliže i tada sam se okliznula i survala se niz padinu do reke Hrčavke i tu i ostala.

Vita je ubrzo zatim poginula, ostala sam u obruču sama. Iznemogla, izgubljena, gladna. Mi, zaostali, počeli smo se nekako okupljati u selu Vrbnica i organizovati potragu za partizanskim jedinicama. Kako je to izgledalo nemoguće, ja nisam imala kud već da pronađem bilo koju jedinicu. U Vrbnici sam srela dr Simu Miloševića i Ivana Gorana Kovačića, koji su tamo i poginuli.

Slučaj je hteo da naletim na jednu lokalnu četničku jedinicu, čiji je načelnik štaba zapravo bio saradnik partizana. Da ne dužim, posle mnogih peripetija, dospela sam i do majke, koja je tada bila lekar Banjske divizije.

Juna 1944. odlučeno je da mama ide u Bari, za lekara partizanske bolnice. Ona je to odbila, u želji da oslobođenje dočeka kod kuće.

I dalje je premeštaju iz bolnice u bolnicu, da bi se na kraju, septembra 1944. godine, našla u pokretnoj divizijskoj bolnici za prihvatanje ranjenika. Na putu te bolnice prema Banjaluci, dogodio se i poslednji moj susret sa majkom. Pratila je moju jedinicu sve do izlaska iz grada, a onda je nemoćno zaplakala.

Nekoliko dana potom, vodeći grupu ranjenika koje je trebalo da smesti u korpusnu bolnicu i da istovremeno primi dužnost upravnika te bolnice – mama je poginula, ne zna se kako, krajem septembra 1944. godine.

O maminoj pogibiji postoji nekoliko verzija: da je zarobljena, da je zaklana, da se borila do poslednjeg časa, štiteći ranjenike od napada oko 2 000 četnika, pa da je, shvativši da je situacija bezizlazna, zajedno sa svojom saborkinjom, bacila bombu ispod sebe.

A otac?

Sve vreme rata, on je u zarobljeništvu i dopisuje se sa svojim nekadašnjim pacijentima i prijateljima. Iz sačuvanih pisma doznaje se da mu oni takoreći redovno šalju pakete i da ga obaveštavaju o nama, onoliko koliko je to moguće. Ta obaveštenja su mu dragocena, utoliko pre što je u novinama do kojih je ponekad dolazio, često bilo raznih, zlonamernih napisa i dezinformacija o sudbini Jevreja, pa i o našoj sudbini.

Živeo je do kraja rata, a onda, vraćajući se kući, 29. aprila 1945. godine susreo je poznanika – četnika, koji ga je svesno obmanuo, saopštivši mu da je cela njegova porodica još 1941. godine streljana. Obolelo srce moga oca nije izdržalo. (Taj čovek je bio u Užicu sve do 1943. godine i vrlo dobro je znao da su Gutmanova žena i obe kćeri u partizanima. Ali, on je ispunjavao svoj zadatak da demotiviše svakog jugoslovenskog oficira na povratak u domovinu.)

Ni za moju majku ni za sestru ne znam tačno ni gde su sahranjene. Obeležja, ipak, postoje. Mamino ime je urezano na spomen-ploči poginulih partizanskih lekara na zgradi Vojnomedicinske akademije u Beogradu, a sestri u Spomen muzeju na Tjentištu i na spomen-ploči poginulih đaka Užičke gimnazije.

Sa majkom, u predahu borbi za oslobođenje, u kojima su od početka rata obe učestvovala

Rat je završen. Nikoga od mojih nema. Meni je sedamnaest i po godina. Bez ikoga i ičega sam, bez doma, bez stana. Ali, nisam bila sama. U tom poratnom entuzijazmu, koji je sadašnjim generacijama nepojmljiv, u poletu mladosti, sa prijateljima i dojučerašnjim saborcima, kao da nisam bila bez porodice. Imala sam osjećaj da je to jedna velika porodica.

A onda sam se udala za Užičanina Dušana Đurđića. I stvorena je nova, mlada porodica.

Danas je moja kćer Zorica lekar, profesor na Medicinskom fakultetu u Beogradu, a sin Veljko je advokat. Tu su i unuci Vita i Goran. Moja nova mladost i velika motivacija življenja u ozbiljnim godinama.

Inače, odmah posle rata bila sam zaposlena u Tužilaštvu, a potom u Ministarstvu inostranih poslova. Trebalo je otuda da idem u inostranstvo, ali je moj suprug Dušan bio raspoređen na rad u Užice i ja sam mu se, naravno, pridružila. Krajem pedesetih godina preselili smo u Beograd, gde sam do kraja radnog veka bila u službi Ministarstva unutrašnjih poslova.

Nosilac sam Partizanske spomenice 1941. i više partizanskih odlikovanja. Zbog prostrelne rane na plućima (parče gelera je još uvek u tkivu) invalid sam sa 40 procenata invaliditeta. Živim sa svojom decom i unucima. Uz breme godina, ipak sam još uvek dobro.

Na kraju, želim da podvučem i to da sam uvek – za vreme rata, posle rata, a i danas, bila i ostala vrlo ponosna što sam bila vojnica Narodnooslobodilačke vojske koja se borila protiv okupatora i kvislinga u mojoj zemlji. Moji roditelji, koji su ovamo došli kao stranci – Jevreji iz Poljske – voleli su ovu zemlju i smatrali je svojom. I ja, kad govorim o ovoj zemlji, govorim o jedinoj svojoj zemlji – Jugoslaviji. Tu sam rođena, tu sam živela i tu ću završiti.

Sa ponosom se sećam svojih roditelja i svoje sestre, koji su poginuli boreći se protiv fašizma. Sećam se i to moje sećanje jedini je spomenik njima. Drugih nemaju. Produziće se ono preko moje dece, preko mojih unuka. Pa zar je to malo?